

ных бумаг: Уч. пособие. – М., 2004. – С. 38. 13. *Актуальные* проблемы гражданско-го права: Сб. статей. Вып.8 / Под. ред. О.Ю. Шилохвостова. – М., 2004. – С. 60.

М. В. МЕНДЖУЛ

ЦИВІЛЬНА ПРАВозДАТНІСТЬ ТА ДІЄЗДАТНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Исследуется гражданская правосубъектность общественных организаций в Украине. Автором предложен собственный подход к пониманию гражданской правоспособности и дееспособности общественных организаций. Обоснована необходимость внести изменения в Закон Украины «Об общественных объединениях» с целью разграничения прав общественных организаций, которые приобрели или не приобрели статус юридического лица.

This article provides an analysis of the legal personality of civic organisations in the Ukraine. On the basis of this analysis, the author's personal approach to understanding of legal capacity and competence of civic organisation has been proposed. It is argued that there is need to introduce amendments into the law of the Ukraine «About Civic Organisations» in order to draw a line between legal status of civic organisations with the legal personality and without it.

Розвиток громадянського суспільства в Україні пов'язаний як із зростанням кількості громадських організацій, так і з активним здійсненням ними своєї діяльності. Важливу роль при цьому відіграє здатність громадських організацій бути учасниками цивільних правовідносин, тобто володіти цивільною правоздатністю та дієздатністю. Однак проблеми цивільної правоздатності та дієздатності громадських організацій залишилися поза належною увагою сучасної вітчизняної юридичної науки, натомість детально досліджується цивільна правосуб'єктність інших учасників цивільних правовідносин¹. Саме тому важливо дослідити цивільну правоздатність та дієздатність громадських організацій в Україні.

Здатність фізичних та юридичних осіб у встановленому порядку бути суб'єктами права, тобто мати та реалізовувати суб'єктивні права і юридичні обов'язки, визначається в науковій літературі як правосуб'єктність. При цьому правосуб'єктність юридичних осіб виявляється в їх компетенції, сукупності прав і обов'язків, які надаються їм для виконання відповідних функцій². Ряд науковців ототожнюють правосуб'єктність з правоздатністю³, інші вважають, що правосуб'єктність – це єдність правоздатності та дієздатності⁴ або ж – правоздатності, дієздатності та правового статусу особи⁵. У науковій літературі обґрунтовано і поєднання в правосуб'єктності правоздатності, дієздатності та деліктоздатності⁶. Незважаючи на різні позиції, всі науковці погоджуються з тим, що під правосуб'єктністю слід розуміти сукупність властивостей, які дозволяють особі бути суб'єктом права.

Таким чином, участь у цивільних правовідносинах громадських організацій можлива тільки за наявності визнаної державою правосуб'єктності, інакше кажу-

© МЕНДЖУЛ Марія Василівна – аспірантка Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, викладач Закарпатського державного університету

чи, громадські організації не можуть бути суб'єктами цивільного права без цивільної правоздатності та дієздатності.

І.С. Окунев відзначає, що наділення суб'єкта права такою якістю, як правосуб'єктність, пов'язано з певними формальними підставами, наприклад реєстраційними процедурами⁷. На думку В.М. Кравчука, цивільна правосуб'єктність виникає у юридичної особи внаслідок юридичного складу з двох юридичних фактів, а саме: волевиявлення засновників та офіційного визнання державою⁸. Ми поділяємо дані позиції науковців і вважаємо, що виникнення цивільної правосуб'єктності у громадської організації пов'язане з її державною реєстрацією як юридичної особи.

У науковій літературі зустрічається поділ правосуб'єктності на загальну, галузеву і спеціальну⁹. Цивільна є однією з галузевих правосуб'єктностей. Громадська організація, володіючи конституційною, адміністративною, цивільною правосуб'єктністю, є єдиним суб'єктом права. Очевидно, що, не будучи юридичною особою, вона не може бути суб'єктом цивільного права. Тому в громадській організації можуть виникнути суб'єктивні цивільні права та обов'язки тільки після її державної реєстрації як юридичної особи.

Громадська організація як суб'єкт цивільного права, володіє правоздатністю і дієздатністю, якими вона наділяється відповідно до ст. 80 ЦК України. Під цивільною правоздатністю науковці розуміють здатність мати цивільні права та обов'язки¹⁰, правову категорію, яка означає визнання державою за певними суб'єктами цивільних прав та обов'язків¹¹. Таким чином, цивільну правоздатність громадських організацій можна визначити як їх здатність мати цивільні права та обов'язки. При цьому правоздатність суб'єктів цивільного права не слід отожднювати з належними їм суб'єктивними правами.

У науці цивільного права розрізняють загальну (універсальну) і спеціальну правоздатність. Загальна правоздатність означає можливість для суб'єкта права мати будь-які цивільні права й обов'язки, необхідні для здійснення будь-яких видів діяльності. Сутність спеціальної правоздатності полягає в тому, що особа має право вчиняти лише дії, спрямовані на досягнення зазначеної в установчих документах мети¹².

У більшості країн спостерігається тенденція відмови від принципу спеціальної правоздатності та визнання загальної правоздатності юридичних осіб. На усунення недоліків спеціальної правоздатності була спрямована і перша директива Ради Міністрів ЄС від 9 березня 1968 р.¹³ В Україні визнано загальну правоздатність за всіма юридичними особами. Так, п. 1 ст. 91 ЦК України встановлює, що юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Цивільна правоздатність юридичної особи може бути обмежена лише за рішенням суду. Слід зауважити, що до прийняття нового Цивільного кодексу юридичні особи в Україні мали спеціальну правоздатність (ст. 26 ЦК УРСР). Водночас у Російській Федерації відповідно до ст. 49 ЦК РФ для юридичних осіб встановлено спеціальну правоздатність, універсальна (загальна) правоздатність є винятком із загального правила та надається тільки комерційним організаціям¹⁴.

Мета створення лежить в основі поділу товариств на підприємницькі та непідприємницькі та є конституїтивною ознакою громадських організацій. Ми вважаємо, що відмова від обмеження діяльності непідприємницьких товариств

статутною метою є помилковою. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про об'єднання громадян» метою створення та діяльності громадських організацій є задоволення та захист законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів громадян. Таким чином, мета створення та діяльності громадської організації в загальному вигляді закріплена законом і може бути конкретизована в її статуті. Відповідно до ст. 86 ЦК України, яка фактично встановлює обмеження правоздатності для всіх непідприємницьких товариств, громадські організації можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. На нашу думку, правочини громадської організації повинні бути обумовлені метою її створення та діяльності. Крім того, відсутність обмеження для діяльності громадських організацій статутною метою може призвести до зміни їх суті (перетворення з непідприємницьких товариств на підприємницькі) та численних зловживань і порушень норм чинного законодавства України. Надання загальної правоздатності юридичним особам в Україні можна вважати позитивним явищем, проте, на нашу думку, необхідно встановити в ЦК України спеціальну правоздатність для всіх непідприємницьких товариств, у тому числі громадських організацій.

Відповідно до ч. 4 ст. 91 ЦК України цивільна правоздатність громадської організації виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. На нашу думку, обсяг правоздатності конкретної громадської організації визначається метою її створення та діяльності, що закріплюється в статуті.

Права і обов'язки громадських організацій можуть передбачатися в статуті. Ми вважаємо, що перелік цих прав не повинен бути вичерпним. У громадських організацій можуть виникати й інші права та обов'язки, які прямо непередбачені статутом, але спрямовані на досягнення мети їх створення та діяльності.

Громадські організації здатні мати особисті немайнові права та обов'язки, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Відповідно до ст. 94 ЦК України громадська організація, що набула статусу юридичної особи, має право на недоторканість її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати. Громадські організації мають право на власне найменування, печатки, штампи, символіку. Стаття 20 Закону України «Про об'єднання громадян» встановлює права, якими користуються зареєстровані громадські організації для здійснення цілей, визначених в установчих документах. Аналіз положень Закону України «Про об'єднання громадян» дає підстави констатувати, що даний нормативно-правовий акт не визначає права громадських організацій, легалізованих шляхом повідомлення про заснування. Стаття 20 Закону встановлює права тільки зареєстрованих об'єднань громадян. При цьому в переліку як цивільні, так і конституційні права. На нашу думку, громадські організації, легалізовані шляхом повідомлення про заснування, повинні володіти конституційними правами, а громадські організації, що пройшли державну реєстрацію та набули статусу юридичної особи, повинні мати також цивільні права. Ми вважаємо, що стаття 20 Закону повинна визначати також права громадських організацій, легалізованих шляхом повідомлення про заснування. Саме тому необхідно змінити назву даної статті та викласти її в такій редакції: «Стаття 20. Права громадських організацій».

Для здійснення мети, визначеної в установчому документі, громадська організація, легалізована шляхом повідомлення про заснування, має право:

- розповсюджувати інформацію і пропагувати свої ідеї та цілі;
- представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів (учасників) у державних органах, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах та організаціях;
- проводити масові заходи (збори, мітинги, демонстрації тощо);
- ідейно, організаційно та матеріально підтримувати інші об'єднання громадян, надавати допомогу в їх створенні;
- одержувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань;
- вносити пропозиції до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій;
- брати участь у розробленні проектів рішень з питань гендерної рівності, що приймаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
- делегувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, що утворюються при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування;
- проводити моніторинг з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Для здійснення статутної мети громадська організація, що пройшла державну реєстрацію та набула статусу юридичної особи, має такі ж права, як і громадська організація, легалізована шляхом повідомлення про заснування, а також має право:

- бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові та немайнові права;
- засновувати підприємницькі товариства, установи та інші юридичні особи;
- засновувати засоби масової інформації.

Громадські організації користуються іншими правами, передбаченими законами України».

Право громадських організацій здійснювати підприємницьку діяльність встановлено ст. 24 Закону України «Про об'єднання громадян». Відповідно до неї зареєстровані громадські організації з метою виконання статутних завдань і цілей можуть здійснювати необхідну господарську та іншу комерційну діяльність шляхом створення господарських установ і організацій із статусом юридичної особи, заснування підприємств у порядку, встановленому законодавством. Ч. 2 ст. 20 Закону також надає громадським організаціям право засновувати підприємства, необхідні для виконання статутних цілей. Слід зазначити, що дані положення базувалися на законодавстві, чинному до прийняття нового ЦК України, який розглядає підприємство як цілісний майновий комплекс та встановлює, що товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства або виробничі кооперативи.

Таким чином, можна запропонувати норму ч. 2 ст. 20 Закону України «Про об'єднання громадян» викласти у такій редакції: «Для виконання статутних цілей громадські організації мають право засновувати юридичні особи, у формах і по-

рядку, передбаченому чинним законодавством.» Крім того, необхідно узгодити термінологію та привести у відповідність до ЦК України (ст. 86) статтю 24 Закону України «Про об'єднання громадян», замінивши термін «господарська та інша комерційна діяльність» терміном «підприємницька діяльність».

У зв'язку з прийняттям нового ЦК України необхідно законодавчо закріпити право громадських організацій займатися підприємницькою діяльністю не тільки через спеціально створювані ними підприємницькі юридичні особи, а й безпосередньо. Саме тому ми пропонуємо ч. 1 ст. 24 Закону України «Про об'єднання громадян» викласти в такій редакції: «З метою виконання статутних цілей зареєстровані громадські організації можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню.

Громадські організації можуть також здійснювати підприємницьку діяльність шляхом створення підприємницьких товариств».

Для участі у цивільному обороті громадським організаціям необхідна, крім правоздатності, дієздатність. На відміну від громадян у юридичних осіб правоздатність та дієздатність виникають і припиняються одночасно. Саме тому деякі науковці відзначають, що правоздатність та дієздатність юридичних осіб збігається¹⁵ або що для юридичних осіб різниця даних категорій зазвичай не має значення¹⁶. Хоча окремі дослідники обґрунтовують, що не у всіх юридичних осіб дієздатність виникає з моменту її реєстрації, а з моменту формування органів управління, тобто виникнення фактичної здатності набувати та самостійно здійснювати цивільні права та обов'язки¹⁷. Під цивільною дієздатністю розуміють передбачену нормами права здатність юридичної особи власними діями набувати та здійснювати цивільні права, створювати для себе обов'язки та виконувати їх¹⁸.

Таким чином, цивільну дієздатність громадських організацій можна визначити як встановлену нормами права здатність власними діями набувати та здійснювати цивільні права, створювати для себе обов'язки та виконувати їх. Відповідно до ст. 92 ЦК України громадська організація набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які створюються та діють відповідно до установчих документів та законом.

Необхідно також дослідити деліктоздатність громадської організації, яка виникає з моменту її державної реєстрації. Під деліктоздатністю особи розуміють її здатність нести юридичну відповідальність за вчинені правопорушення. Ряд науковців вважають, що деліктоздатність є проявом дієздатності. В науковій літературі також обґрунтовано, що деліктоздатність є самостійним елементом правосуб'єктності юридичних осіб. В. Примак вважає, що до змісту дієздатності юридичної особи не можна включати її деліктоздатність, натомість протиправні вияви дієздатності становлять юридичну передумову для наступної реалізації деліктоздатності правосуб'єктної організації¹⁹. Відповідно до ст. 96 ЦК України громадська організація як юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном. Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за її зобов'язаннями, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом.

Проведене дослідження дає нам підстави констатувати, що громадські організації як юридичні особи володіють спеціальною правоздатністю. Правоздатність громадської організації – це її здатність мати цивільні права та обов'яз-

ки, а змістом правоздатності є майнові та немайнові права, що надаються цим організаціям ЦК України, іншими нормативно-правовими актами та можуть закріплюватися у статуті.

1. *Винар Л.В.* Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: Автореф. дис. ... к.ю.н. – Львів, 2006. – 20 с.; *Леценко Д.С.* Правовий статус установ в цивільному праві України: Автореф. дис. ... к.ю.н. – Х., 2005. – 20 с.; *Фучеджі В.Д.* Релігійні організації як суб'єкти цивільного права: Автореф. дис. ... к.ю.н. – Х., 2006. – 20 с.; *Чепурнов В.О.* Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України: Автореф. дис. ... к.ю.н. – К., 2004. – 20 с. 2. *Великий енциклопедичний юридичний словник* / За ред. акад. Ю.С. Шемшученка. – К., 2007. – С. 697. 3. *Толстой Ю.К.* К теории правоотношения. – Ленинград, 1959. – С. 11. 4. *Алексеев С.С.* Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М., 1999. – С. 70; *Гражданское право. Т. 1. Учебник* / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М., 2002. – С. 151; *Кісель В.* Правова природа правосуб'єктності бюджетних установ як суб'єктів цивільних правовідносин // *Право України.* – 2007. – № 3. – С. 133. 5. *Фролов В.Д.* Правові аспекти реалізації правосуб'єктності юридичної особи // *Вісник господарського судочинства.* – 2004. – № 2. – С. 220. 6. *Примак В.Д.* Правосуб'єктність та ознаки юридичної особи в контексті її цивільно-правової відповідальності // *Вісник господарського судочинства.* – 2003. – № 4. – С. 227; *Старинський М.* Деліктоздатність юридичної особи: поняття та види // *Юридична Україна.* – 2006. – № 6. – С. 10. 7. *Окунев І.С.* Проблема правосуб'єктності як складова теорії правового статусу суб'єкта права // *Держава і право: Зб. наук. праць.* – Вип. 37. – К., 2007. – С. 62. 8. *Кравчук В.М.* Соціально-правова природа юридичної особи.: Автореф. дис. ... к.ю.н. – Львів, 2000. – С. 8. 9. *Окунев І.С.* Цит. праця. – С. 64. 10. *Кісель В.* Цит. праця. – С. 133. 11. *Соболевський І.В.* Поняття та ознаки суб'єктів цивільного права: науково-теоретичний аспект // *Держава і право: Зб. наук. праць.* – Вип. 25. – К., 2004. – С. 372. 12. *Кравчук В.* Про правоздатність юридичних осіб: окремі питання // *Право України.* – 1999. – № 11. – С. 16. 13. *Труфанова Л.М.* Сучасна концепція юридичної особи (правові аспекти) // *Держава і право.* – Вип. 23. – К., 2004. – С. 267. 14. *Кудашкин В.В.* Специальная правоспособность субъектов гражданского права в сфере действия общего запрета // *Государство и право.* – 1999. – № 5. – С. 47. 15. *Хеда С.М.* Правове регулювання участі іноземних юридичних осіб у цивільних правовідносинах (порівняльно-правовий аспект). – К., 2005. – С. 14. 16. *Гражданское право: В 2 т. Т. I: Учебник* / Отв. ред. Е.А. Суханов. – М., 2004. – С. 189. 17. *Соловйова Л.* Виникнення правосуб'єктності підприємств: деякі питання // *Право України.* – 2002. – № 7. – С. 38. 18. *Алексеев С.С.* Цит. праця. – С. 70; *Виграненко І.Г.* Конститутивні ознаки юридичної особи у теорії цивільного права / *Юриспруденція: теорія і практика.* – 2006. – № 8 (22). – С. 39. 19. *Примак В.* Дієздатність юридичної особи та її цивільно-правова відповідальність // *Юридична Україна.* – 2003. – № 10. – С. 63.